

INTERVIEW MED AGUSTINA I 2003

i tidsskriftet **LER** nr. 60

ved udgivelse af *OS ESPAÇOS EM BRANCO* ("DE BLANKE FELTER") i Portugal

Any fool can know, the point is to understand

Albert Einstein

Overrumplende ville måske være det ord som bedst karakteriserer Agustina. At tale med forfatteren er en øvelse i at blive overrumplet, en demontering af de komfortable, forudfattede meninger, vi møder verden med. Komforten kan så ligge i accepten, som i afvisningen, men det er ikke, hvad det handler om her. Agustina er med sit levende syn på alverdens ting – det være sig pædofilien eller den 11. september, *Harry Potter* eller *Mørkets hjerte* - hinsides enhver afvisning eller accept. Interviewet, i anledning af udgivelse af *Usikkerhedsprincippets* tredje bind, tager sit udgangspunkt i titlen på denne roman, *De blanke felter*.

***De blanke felter* og *Mørkets hjerte*, handler de om det samme?**

Nej, selvom Conrad nævner de blanke felter i *Mørkets hjerte*.

Vil det så sige, at De lånte begrebet af Oppenheimer?

Ja, netop. Et begreb, der gjorde indtryk på mig, der huede mig, og især huede det mig som titel på en roman. Det stammer fra en udtalelse af Oppenheimer, der ikke satte stor pris på litteratur og mistede tålmodigheden med dem. På grund af sin store betydning som tænkende væsen – og det pres han sikkert derfor var udsat for – gjorde alle deres diskussioner og tidsfordriv ham utålmodig. Og på et tidspunkt siger han følgende: "Det, det virkelig handler om, rigtigt, i poesien som i litteraturen, er de blanke felter." Det vil sige, det, som de forsigtige tanker ikke når at blive. De blanke felter kan i virkeligheden end ikke tilhøre tankernes verden, men det ubevidste. Den er således, foruden navnet på en roman, antydningen af en meget interessant idé.

I romanens første sider definerer De de blanke felter, som "urlandskaber/oprindelige regioner", som vi aldrig betræder eller rydder op i". På grund af frygt eller af uduelighed?

Lidt på grund af frygt. Men også af forsigtighed, ikke sandt? En forsigtighed, der foregriber frygten. Fordi et samfund organiserer sig omkring en vis konsensus, som ikke indbefatter nogen dyb søgen. Et samfund, et samfundssystem er aldrig dybsindigt.

Og kan heller ikke være det?

Nej, det kan det ikke, for så går det i opløsning. Så snart samfundet når en vis grad af dybsindighed, straks... Og Freud beskriver det meget godt i Wien-konferencerne, hvor de store inden for psykoanalyse mødtes. Selve fik han dengang den geniale idé, at psykiatrien var død. Og det var den fordi den nu skulle betros de bissekræmmere der skulle udbrede den til masserne i en lettere udgave, om jeg så må sige. Men det var ikke længere tale om den store psykiatri.

Vil det så sige, at de store tænkere og de store forfattere er dem, der bringer uorden i samfundet?

Ja, de er de store uromagere. Det er jo dem, der kaster en slags lys over de store problemer, men så snart de har ramt bevidstheden omformer de den til noget andet, til en praksis så at sige.

De blanke felter fører direkte hen til mørkets hjerte, mener De?

Det tror jeg. Skønt mørkets hjerte står ikke til diskussion. Så snart den fortolkes forandrer det sig til noget helt andet. Lige som tilfældet blev med *Apocalypse Now*, ikke sandt? Filmen har intet med mørkets hjerte at gøre. Det er noget helt andet.

Disse områder, som De kalder for blanke felter, er de til alle tider de samme? Er de tidløse eller forandrer de sig afhængigt af tid og sted?

De er tidløse. De er menneskehedens store problemer: frygten, trangen til tryghed, og sex. Men siden hen, afhængigt af tidsånden, danner de deres eget sprog.

Apropos sex. Et sted i romanen skriver De følgende: "Ingen siger kødelig mere, men seksuel og deslige." Hvad er det symptom for?

Det er en bekymring. Som en grænse, når vi nærmer os en vis frygt. Som om menneskehedens skæbne afhang af noget, vi skal konfronteres med; en eller anden forandring. Dette ville dog føre til en helt anden bog.

Jeg spurgte Dem om de *blanke felter* er universale eller afhængige af tid og sted fordi jeg spekulerer på, hvad med papuanerne for eksempel, har de mon samme blanke felter som forfatterinden Agustina Bessa-Luis?

Nej, det tror jeg ikke de har. Jeg tror at primitive civilisationer er lang enklere, selvfølgelig.

Menneskets tankegang er, hvad der forandrer alting. De primitive behøver ingen refleksion, de handler. De handler i henhold til deres samfunds behov, i henhold til et menneske som ikke har haft vores civilisations tragiske udvikling – en tragisk dimension, der stadig udvikler sig.

Og de blanke felter er ifølge Dem forskellige, afhængigt af kønnet, afhængigt om det er tale om mænd eller kvinder?

Absolut, kvinder er langt mere primitive. De er ikke på samme udviklingsstadiet. Der er forskel mellem mand og kvinde. Det kan man tydelig se i romanens hovedperson, Camilla, som til læserens oplysning...

...er en romanfigur, der stammer fra Deres forrige bøger.

Ja, den stammer fra tidligere bøger, men her antager hun karakter efter en person fra det virkelige liv.

Og hvem er denne person fra det virkelige liv?

Den person har jeg allerede skrevet om i en føljeton som udkom i *Independente*. Det var en dame, som i begyndelse af 1900-tallet vakte skandale og kom på alles mund i Lissabon. Hun var datter af en avismongol, der ejede *Diário de Lisboa*. En kvinde, hvis opførsel var netop urealistisk, en opførsel som kun lod sig forklare på den letteste måde, den eneste man kunne fatte: ved at betragte det som en afvigende affære med en tjener, som hun byggede en tilværelse op sammen med: Man fandt aldrig ud af om det var den store passion eller, måske blot en måde at bruge ham på, som en ledsager, der gav hende en vis tryghed.

I Deres roman er der ingen hed affære, det står helt klart.

Nej, det er der faktisk ikke. Jeg er overbevist om, at i denne kvindes tilfælde var der ingen hed affære. Der var simpelthen ønsket om et roligt liv, et liv, der omgår visse forpligtelser så som moderskabet, foruden det sociale liv, der følger med velstanden. Alt dette tyngede hende. Derfor forenkler hun efterhånden sit liv indtil det næsten ligner en kirkerottes. Men efterhånden forandrer romanens præmisser disse situationer, så i bund og grund finder læseren hende i det liv, hun løb fra, skønt kun i fantasien.

De kaldte hende "gal"¹

Ja, hun er gal. Jeg tror at civilisationen gør alle sindssyge, ikke kun hende.

Blot forestiller nogle sig bedre end andre?

Det er ikke et spørgsmål om at forestille sig, nogle tilpasser sig rutinen bedre end andre. Men vi er alle mere eller mindre gale, for civilisationen skaber afvigelsen. Det civiliserede menneske er en afvigelse, en aberration, en perversitet.

Naturstridig?

Uden tvivl. Lige siden mennesket ophørte med at være primitiv jæger og tegne sine hule-malerier. Nu skaber det noget andet, egentlig civilisationens egen galskab.

Derfra den gamle modsætning natura vs cultura.

Ja, det ser vi tydeligt efterhånden. I dag betragter man psykiateren som en lige så naturligt partner som tandlægen. Snart tager vi til psykiateren lige som til tandlægen, for et eftersyn af den almene tilstand og genopretning af slitagen.

Og De ser det som en aberration?

Ja, det synes jeg. Som en perversion. Civilisationen er en perversion.

Camilla, hovedpersonen i Deres roman, er hun så en opdagelsesrejsende, der rydder op i de blanke felter?

Nej, det når hun ikke at blive. Først og fremmest, som man undervejs fornemmer og til sidst konstaterer, foregår det hele inde i hendes eget hoved. Deraf stammer tilstanden af permanent eventyr. Ikke det glørværdige eventyr, men det simple eventyr. Hvilket var tilfældet med rollemodellen. Det er jo netop, hvad der skete med hende fra det virkelige liv. Hun endte med at leve i et minimalt værelse, faktisk boede hun i et skab.

Som det er tilfældet med Deres Camilla.

Som det er tilfældet med Camilla. Hun gemte sig i et skab – hun var en meget lille kvinde – så snart hun hørte trin udenfor, for alt hvad der kom udfra udgjorde en trussel. For resten blev den originale figur, personen fra den virkelige liv vitterligt indlagt som sindslidende.

Hun var ikke vel forvaret, som man sagde i gamle dage.

Ja, netop, men hun var ikke løs på tråden.

Når hun flygter fra den materielle komfort – skønt kun i fantasien – for at vie sig håndarbejdet i det små, prøver hun så at finde sig selv eller flygter hun fra sig selv?

Hverken eller. Hun sørger for sin egen overlevelse. Hun vil bare overleve, nær sagt slippe for alt, hvad der kunne lede til en stor skæbne. Det, som nu til dags alle unge er opdraget til: en stor skæbne. En stor skæbne eller i sidste ende en stor sorg, ikke sandt? For denne skæbne rammer loftet på et tidspunkt, kan ikke komme længere. Og det er dér, psykiateren kommer ind i billedet.

Hvordan det?

En berømt læge har fremsat den påstand, at inden længe tager vi til læge for at blive behandlet for *ubetydeligheden*.

Uegenethed i forhold til de mål, man har sat sig?

Utvivlsomt. Skønt det i sidste ende er en fejl, synes jeg. For denne middelmådighed, denne lille tilværelse er i bunden proppet med tilfredsstillelse, charme og lykke. Det er, hvad Camilla meget klogt og instinktivt søger.

En *aurea mediocritas*?

Netop.

De skriver bogen i datiden – lige fra begyndelen, for eksempel: ”*Man trådte på forbudt område, på de blanke felter*” – men De taler om vor tid.

Ja, jeg taler om vor tid, absolut. Romanen er nutidig, i allerhøjeste grad. Dens forbindelse med Stephen King...

Læser De Stephen King?

Jeg holder meget af ham. Jeg holder meget af ham og kan sagtens skelne, hvor det er ham eller hans *neger*, der skriver.

Det er noget af det sjoveste ved Deres roman: at forvandle Camilla til en neger, en *ghostwriter*².

Jeg finder at det må være den nemmeste udvej, og hun opdager det godt nok. Hun tjener penge, har ikke kritikkerne efter sig, ingen forpligtelser heller. Hun kan stoppe når det

passer hende uden at skulle leve op til en aura eller en berømmelse, det må andre tage sig af.

Jeg får pludseligt en tosset idé: kunne De finde på at have en *neger*, der arbejdede for dem?

At have sådan en, nej. Det er i øvrigt uladsiggørligt, for jeg ville nok slide ham op før han var færdig med mig.

Og kan De se Dem som *ghostwriter* for en anden?

Jeg ser mig ikke i den rolle, selv om den er fristende.

Jeg spørger netop fordi De for et øjeblik siden fremførte, at der er visse fordele...

Det er jo det fristende ved at skabe et værk eller en kvinde så smukt, at man lige som hin billedhugger forelsker sig i figuren, selv om man ikke er til kvinder... Altså Pygmalionmyten om igen. Man kunne også forestille sig en skønlitterær Pygmalion, der skabte en stor romanfigur, hvorfor ikke. Skal vi nu, med al vores viden og kultur skabe en stor forfatter... Jeg finder det meget interessant, fascinerende. Men vi må huske på, at det med *negre* er begyndt tidligere end man tror. I dag lever vi i en tid, hvor han er hvermandseje.

Men er det nu så almindeligt?

Det tror jeg. Man ser, hvor let bøger dukker op alle vegne. For eksempel damen, der skriver *Harry Potter*. bag hende gemmer sig en *ghostwriter*, ingen tvivl om det.

De tror ikke, at hun er den virkelige forfatter?

Absolut ikke. Det er i virkeligheden et fænomen, vældig programmeret og tilrettelagt. Det tror jeg.

De lukker op for en skandaløs mistanke.

Nej, det gør jeg ikke. Nu til dags er det ingen skandale. Til mediernes store fortrydelse er skandalen ikke længer skandaløs. Når man påstår, at Portugal er deprimeret efter den tiltagende mængde af skandaler tænker jeg: sikke noget sludder. Og det viste sig klart i år til byfesterne Skt. Hans og Skt. Anton, de har aldrig været vildere, mere larmende og entusiastiske.

Er det mon tegn på en flugt fra depressionen?

Nej nej, absolut ikke. Det er en form for proklamation: Nå, så de tror, at vi er deprimerede... vi skal vise dem. Det er typisk portugisisk. Typisk latino, den form for vox populi, hvormed man euforisk svarer igen på en truende depression.

For at vende tilbage til ghostwriters...

Jeg taler ikke kun om romaner, skønlitteratur. *Negre* bruges til mange andre slags bøger. Folk kommer på et tidspunkt i deres liv, hvor der kun mangler at skrive en bog. I politik er det meget udbredt.

Vil det så sige, at det trods alt stadig er vigtigt, at begå en bog?

Det er meget vigtig. At få sig et barn og plante et træ er egentlig ikke nok. Den tredje stadiet i betydningsfuldhed er faktisk at begå sig på tryk. Det kommer langvejs fra, endda fra andre civilisationer.

Den kendsgerning, at det fortsat betyder noget synes, tilsyneladende i al fald, at stå i modsætning til den meget omtalte devaluering af bogen og af det skrevne ord.

Ja, men det skrevne ord er nødvendigt. Nødvendigt, vigtigt og egentlig er det ikke statuen på torvet, der tæller, men bogen snarere. Bogen fastholder egenskaberne hos en person, som har nået en vis status. Det er som om den siger: her er beviset på at vedkommende fortjener den succes, der blev vedkommende til dels.

Camilla i Deres roman, er hun en succesforfatter eller er hun også en god forfatter?

Hun behøver ikke at være en god forfatter. Hun er en velunderrettet person som siden sin barndom har læst meget og på et tidspunkt siger hun: "Det er lettere at skrive en bog end at sy ærmer på en kjole". Nok fordi at sy ærmer på en kjole kræver mere matematik end en bog. Bogen kan være opfindsom og ekstravagant, hvorimod er der visse betingelser for, at det med at sy et ærme på en kjole skal lykkes. Det kan en hvilken som helst skrædder skrive under på. Det er noget af det sværeste, synes de. Det skal passe. Det behøver en bog ikke. For at skrive en bog skal man kun være velunderrettet og have en vis fantasi. Jeg synes endda at *negeren* i den henseende er i privilegeret situation.

På et tidspunkt siger en mand til Camilla, at "dygtighed³" er en måde at undslippe "mørkets hjerte" på. Er skriveriet Deres form for dygtighed?

Ja, det er det, på sin vis.

Det kunne også være det modsatte, eftersom det med at skrive er en udforskning af de blanke felter, ikke sandt?

Nej, jeg synes at dygtighed på sin vis ophæver filosofien. Er man perfekt til det man laver, er man netop derfor urørlig. Man behøver ikke dyrke en tanke. Dygtighed er en formel.

Men skal der dygtighed til, for at skrive en roman?

Man kan ikke stille det sådan op. Der skal talent til.

Når den er dygtigt skrevet, er den så dårligt skrevet?

Hvis den kun er dygtigt lavet, er den dårligt skrevet. Men den skal være dygtigt også. Selvfølgelig forudsætter dygtighed en vis øvelse. Og når Camilla begynder at være *neger* for en forfatter, skal det mere til end kvalitet i skriften. Det behøver dog ikke at være strålende. Og i hendes tilfælde var det ikke, for så ville hun have været forfatter. Hun er simpelthen en medarbejder, men som medarbejder antager hun en dimension, som jeg synes minder om *Harry Potter*. I Camillas tilfælde drejer sig om en forfatter, der følger en indskydelse: vil du tjene penge, så gør sådan og sådan. Det var en god opskrift, som hun benyttede sig af. Hun tog den som udgangspunkt, i det mindste i sin fantasi.

Det var noget jeg ikke havde tænkt mig, at tale med Dem om, for ikke at afsløre slutningen.

Men jeg må fortælle Dem, at lige siden min ungdom har jeg spekuleret på at blive *neger* for en anden, hvis nogen bød sig. Og jeg var nær blevet det for at omgå vanskelighederne ved at gøre mig gældende som kvinde.

I så fald, ville De selv henvende Dem til nogen, der indvilgede i at være Deres ansigt udadtil, eller ville De vente på en opfordring?

Jeg ville have været *neger* for nogen, der tjente som mit ansigt udadtil, det ville have været nemmere.

Tænkte De alvorligt på det?

Absolut.

Og havde De kandidater?

Nej, jeg ville have været nødt til at lede efter en. Men der ville muligvis havde været flere kandidater, end man skulle tro.

De sagde, at De overvejede det for at omgå vanskelighederne ved at blive accepteret. Hvilken slags vanskeligheder?

Vanskelighederne ved at gøre mig gældende. Sjovt nok har jeg på det sidste læst en slags biografi af Emily Brontë (et konferenceindslag⁴ af Victoria Ocampo, en talentfuld argentiner) og stødt på søstrenes vanskeligheder ved at gøre sig gældende som kvinder, i begyndelsen. Derfor har de anvendt mandlige forfatternavne. Lige som jeg i sin tid har brugt Bessa-Luís uden Agustina. Et ubestemmeligt navn, ikke sandt? Og jeg husker at man troede, jeg var en mand. Pascoaes⁵ troede, at jeg var en mand. Der var i bogen⁶ intet, der tydede på det modsatte, så han troede, at jeg var en mand. Da skrev han mig et brev, som var to år om at nå frem. Han rejste til Lissabon, boede forskellige steder og forestillede sig hele tiden, at det var en dreng, som havde skrevet *Lukket Verden*.

Men fra starten af kom vildfarelsen Dem til gode?

Det ved jeg ikke.

Ville Pascoaes have henvendt sig, havde De signeret *Agustina*?

Dengang han skrev til mig vidste han det allerede, - gennem familien - at jeg var en pige. Men til at begynde med var der en vis... Da jeg stillede op⁷ med *Sybillen* var det under pseudonym.

Et mandligt pseudonym?

Stravoguin, en romanfigur af Dostojevskij. Derfor troede en af jurymedlemmerne, at det drejede sig om en stædig rad fra provinsen, lidt op i årene, som havde haft det i skuffen i nogen tid. Det kom mig til gode, at Stravoguin forvandlede sig til en stædig rad fra *Trás-os-Montes* i Nordøstportugal.

Hvorfor Stravoguin som pseudonym?

Fordi jeg elsker Dostojevskij. Den dag i dag er han min yndlingsforfatter. Min alleryndlings er end ikke Dostojevskij, men Gogol. Jeg har et vist slægtskab med Gogol, en vis humor, en vis ro i beskrivelsen af den evige provins. Jeg holder meget af Gogol. Og dér har vi den

bindegale per excellence, mere end hos Dostojevskij. Men jeg betragter Dostojevskij som en stor, stor mand.

Men Dostojevskij har et enormt persongalleri: hvorfor netop Stavoguin?

Jeg opholdt mig bare ved Stavoguin. Der er også en anden – hvad hedder ham? – Rogógin, i *Idioten*, som er en grusom mand, en morder, en psykopat – men som er en fantastisk figur. Den besættelse han har for hovedpersonen, en femme fatale på sin vis! Han er virkelig en meget central figur hos Dostojevskij, men jeg kunne bedre lide Stavoguin.

For at klæde Dem ud som ham?

For at tage ham på.

Hvad var det hos Stavoguin, der fik Dem til at holde særligt af ham?

Det kan jeg ikke huske, hvad ved jeg. Så skulle jeg igen læse *De besatte*. Men jeg husker ham som en af de mest fortryllende romanfigurer hos Dostojevskij. Dengang jeg valgte det som pseudonym var jeg under stærk påvirkning af ham. Da var jeg i gang med at læse alle russerne og helt opslugt af den verden. Jeg er for tiden netop i gang med *Stormfulde Højder*, der som roman-roman betragtet er en af de største i verden.

Lad os vende tilbage til *ghostwriters*. Har de nogensinde kendt en *neger*?

Nej, det har jeg ikke. Men der har været adskillige, navnlig i fransk litteratur. Berømte sågar. Som jeg skriver i *De blanke felter*, var der *negre* især til landskaberne, andre udelukkende til dialogen. Havde man brug for en dialog, kendte man én, der kunne dialoger og man kendte dem, der kunne landskaber. Dostojevskij kunne godt have brugt en *neger* til landskaber, for det kunne han trænge til.

En bog kunne være en slags *patchwork*.

- Ja, det kunne det, og som sådan meget vellykket.

De har netop nævnt *Harry Potter* bøgerne. Har De læst dem?

Nej, vorherre bevares! Dér har vi netop et *patchwork* af alle de myter og fantasier, man har kørt på til alle tider. Nej, det har jeg ikke. Nu skriver man næppe en bog på syv- otte-hundrede sider uden hjælp af *negre*, det gør man ikke.

Mærkelig at det skulle komme fra Dem, som har et samlet værk på over en snes tusinde sider.

Ja, men en bog på ottehundrede sider på bestilling... Og nu skriver du syv af dem. En forfatter kan aldrig love sådan noget. Han skriver en, og så ser vi. Men jeg ønsker dem alle held og lykke, de *negre*.

De læser ikke *Harry Potter*, men er bidt af Stephen King, hos hvem De påstår at kunne skelne, hvad han selv og hvad hans *neger* skriver. Hvordan det?

Det kan jeg mærke. Når det er ham, er det mere aggressivt. Når han skriver "Unyttige, foren jer", det er ham. Det er på ingen måde *negeren*. Negeren skal være mere afdæmpet, mindre brillant. Deraf sin neger-side, som i litteraturen kommer til udtryk ved at han viger for dem, der ikke når ham til sokkeholderne.

***De blanke felter*, skønt skrevet i datid er en roman om vores tid ..., hvor De for eksempel henviser til nylige begivenheder så som den 11. september.**

Ja, det er en roman om vor tid, jeg vil ikke sige om det nutidige menneskes unoder, nej, men om deres livsforløb.

Optræder den 11. september i romanen som et mindesmærke, eller fordi det har gjort så stort et indtryk hos Dem, at det ikke kunne undslippe bogen?

Det ville jeg ikke sige. Stort indtryk, ja, men snarere historisk. Det har en historisk betydning. I det mindste lokalt, helt sikkert.

Foruden den 11. september berører De også pædofilien for eksempel. Bogen er så aktuel, at den lader til at være skrevet i går, i dag sågar.

Ja, den er skrevet netop nu. De sidste sider var allerede sammenfaldne med hele denne historie, og det er det vanvittige ved det.

Det er jo også en føljeton.

Det er en føljeton, men en føljeton der kunne være skrevet, hvad ved jeg, for fem tusinde år siden. Så aktuel er den.

Virkeligheden er ved at overhale forfatterne?

Det synes jeg, eller rettere, nej. En forfatter ville nødtigt berøre dette emne.

For utænkeligt?

Nej, for usandsynligt. For det ville underminere fundamentet på et samfund, der er bygget op på en tilsyneladende normalitet. Det ville derfor anbringe forfatteren i en vanskelig situation. Og man skulle være en stor forfatter, for at tage emnet op. Eller også en stor fortæller fra *Det gamle testamente*, ikke sandt?

En tør fortæller.

Tør. Ren og skær fakta. For at reflektere over det skulle, hvad ved jeg, skulle en tænker til. Snarere en lovgiver. Ja, en lovgiver, ikke en moralist, som intet har at bestille her. Et interessant emne. Pædofilien er et meget interessant emne.

Og et meget gammelt spørgsmål som pludseligt dukker op på scenen.

Flere tusinde år gammelt, selvfølgelig. Som alt andet der har med sex at gøre. Tusindårigt. Det fortaber sig i tidernes morgen.

Og hvor ligger så forvrængningen, i datidens fortielse eller i nutidens larm?

Der var ingen fortielse tidligere. Dog var det strafbart i den forstand, at det medførte en seksuel praksis, der var til ulempe for samfundets struktur. Kun det. Der er en vis – nu bruger jeg ordet igen - seksuel eufori, som skader samfundet, skader ligevægten, skader normaliteten, den lille ting, som samfundet næres af.

Men denne situation – i den konkrete og aktuelle sag – har stået på i årevis uden skandale. Pludseligt dukker skandalen op. Hvor ligger overdrivelsen; i skandalen eller i fortielsen?

I dag har vi nye former for rædsel. Samfundet er til alle tider bygget op omkring en eller anden form for rædsel, denne er en af dem. En af dem, som gør sig gældende. Denne, sygdommen...

Taler vi om sex?

Sex og sygdommen. Den betydning sygdommen har antaget i folkets liv, i samfundet, det er en form for rædsel man ligger under for; som folk accepterer og ender med fuldstæn-

digt at tage til sig. Folk lever i dag firs procent af deres liv med omdrejningspunkt i sygdommen.

Men er det tale om en social, organiseret rædsel? Er det ikke snarere en naturlig rædsel?

Den er organiseret. Jeg er overbevist om, at den er iscenesat. Det er indlysende at nogen drager nytte af den, selvfølgelig. Ligesom med sex, og i hvilken grad. Der har vi noget som *Harry Potter* endnu ikke...

Endnu ikke er nået frem til.

Nej, han mangler lige at blive voksen. Men takket være pædofilien kunne han allerede blive berørt.

Det er en pervers tanke.

Det er et oplæg til hans næste bind.

En vink til *negeren*... Vi sidder her og morer os, og for et øjeblik siden påstod De, at det portugisiske samfund gennemgår for tiden en euforisk periode snarere end at være tynget af krisen. En forbigående eufori eller en permanent og evig sindstilstand?

Evig er den ikke, intet er det. Men faktisk er der en indforståethed folk indbyrdes, som intet har at gøre med det, man tillægger dem. I dag er det udtryk for modstand mod noget helt andet, en magt, man prøver at styre masserne med. Folk reagerer så med euforien. Men i bund og grund ved vi udmærket, at årsagen til denne eufori ikke er vigtig. Men euforien selv, den er vigtig.

Som en besværgelse?

Som en besværgelse.

Vi lever altså i en tilstand af vedvarende karneval?

Nej, i en tilstand af vedvarende besværgelse. Det tror jeg.

Karnevalet har traditionelt været det store rituelle øjeblik for fælles besværgelse.

Det plejer at være et ritual, men kortvarigt. Og har fortsat sin betydning. Mennesket forsværer sig, ikke sandt? Værger for sig. Den lille frihedsvirus, som alle mennesker bliver smittet med ved fødselen - og som man kan kalde hvad som helst, herunder *arvesynden* – varer ved. Mennesket lever videre omgærdet af dette frihedsfrø og forsværer sig uophørligt. På alle måder. Forsværer sig.

Jean-François Revel, en polemisk fransk filosof nu meget i vælten siger netop det modsatte: at mennesket gruer for friheden og søger at undslippe den fordi det foretrækker tryghed.

Det er også en meget gammel tanke⁸. Vi vender lige tilbage til psykiaterne. Erich Fromm kom ind på det, angsten for friheden. Man frygter friheden som man frygter en æske, hvorfra alskens ondskab kan vælte ud. Men i sidste ende vil ingen smide æsken ud. Ingen abdicer for den fordi den er afgørende for vor overlevelse. Det, der kendetegner mennesket er det dybe kald, – noget så forsmædeligt som *arvesynden* – der kan føre mennesket videre.

Agustina, De har lavet en form for geologisk kortlægning af de kulturelle strømninger i de senere årtier. Hvordan registrerer De tegnene på social forandring af vaner og holdninger?

Gennem den menneskelige kontakt. Mennesket er min skole, min store informationskilde. Endda mit arkiv. For eksempel, kunne jeg ikke fordrage voksne da jeg var fem, for mig var de alle løgnere og hyklere.

Synes De stadig det?

I dag tænker jeg på en anden måde. For de er ikke kun det. De er det for at beskytte sig, for at forenkler livet. I dag lægger jeg stor vægt på det frivole.

Hvorfor det? Hvad får vi ud af frivoliteten?

Frivoliteten er også en slags hykleri. For man er ikke kun det. Jo mere frivol nogen synes at være, jo mere skjuler vedkommende sin sande natur.

Og hvorfor tillægger De det frivole så stor betydning?

Fordi de i højere grad er klar over deres svagheder og bliver nødt til - ofte på en chokerende måde – at gemme sig bag en facade, der gør sig gældende, og som på sin vis er det skjold, de beskytter sig bag.

Vores samfund lader til at belønne frivoliteten, det ser vi i moden bl.a.

Helt klar i moden. Moden har fået en større betydning fordi den også har vundet en større klientel.

Den er blevet til en industri.

Den er blevet til en industri, men i Louis XIVs tid understregede moden klasseforskellen. Louis XIV gik meget op i mode for netop at bekæmpe aristokratiet. Det aristokrati, som kunne ikke følge den ubetalelige mode blev så at sige hægtet af og holdt op med at genere ham. I dag er moden blevet hvermandseje, man har behov for at skabe nye og større markeder.

Ville man kunne kalde frivolitetens udbredelse for dens triumf?

Jeg ved ikke om moden er frivol. Det synes jeg ikke. Fejlen ved moden i dag er netop ikke at være frivol. Det fine er det prekære, det fattige. I dag har vi en pjaltet mode, som man har taget til sig. På sin vis føler folk sig mere trygge ved det – det gør Camilla i min roman. Det, som tidligere ikke var kutyme at acceptere, tager man i dag til sig, man sameksisterer med hvad der tidligere var bandlyst.

Det som tidligere var kontroversielt er i dag integreret i den sociale kontekst.

Ja ja, som forsvar. I dag har vi ikke en mode, men en brugsret til alting, folk føler sig derved mere beskyttet og tilgodeset.

For et øjeblik siden sagde De, at De sætter pris på de frivole fordi de umuligt kun kan være det de forestiller.

De kan ikke udelukkende være det. Tilbage står så at vide, om det, de i virkeligheden er, fortjener al besværet ved at være frivol. For netop i Camillas tilfælde viser det sig, at hun ikke er noget særligt. Hun prøver ikke at være frivol, hun styrer direkte hen på det hun vil: hun vil være middelmådig. Selv som *neger* er hun middelmådig. Hun er ingen forfatter. Hun skaber et image og hun skaber en forfatter, men det er ikke ensbetydende med at det skulle være stor litteratur. Det er forbrugslitteratur, og i den henseende har hun succes.

I tresserne, hvor den såkaldte modkultur gjorde sig gældende, stillede man spørgsmålstegn ved begreb som stor litteratur og stor kunst. Skønt De fortsat taler om stor litteratur synes De ikke, at modkulturen i virkeligheden har sejret?

Ja, den har sejret. Sejret i den forstand at ingen længere tvinges til at læse de store bøger. Ingen har længere grund til det og kan endda sige det højt.

Det er ikke længere en fejl ikke at have læst Dostojevskij?

Nej. Det er ikke længere en fejl ikke at have læst grækerne. Men der vil altid være nogen, der gør det. På samme måde som russerne, da de lukkede kirkerne under påskud af at religion var opium for folket; de vidste, at der altid ville være troende. Der vil altid være nogle, der læser grækerne. Der vil altid være nogen, der finder en udsøgt fornøjelse ved en sætning, ved en udsøgt digt, ved at vide, hvad der skal til for at nå den vidunderlige, poetiske tilstand. Uden dog at de andre behøver at skamme sig; de andre har desuden deres egen måde at finde underholdning på, ved helt andre tekster, selvfølgelig.

Det hele er imidlertid blevet meget relativt, absolut relativ, kunne man paradoksalt nok sige.

Ja, men der vil altid være tilfredsstillelse og stræben. Mennesket stræber altid efter et eller andet, som en form for litteratur kan vise, ligne og imødekomme. Og der vil altid være andre for hvem glæden ved livet – som de ved er kort – kan ligge i en hurtig bog eller i en fodboldkamp. Ligge i al den eufori – dér har vi den igen!

Der er en aforisme i Deres bog, hvor De skriver: ”Det er meddelagtighed, der skaber kulturen, ikke ideer”. En konstatering eller en beklagelse?

Nej nej, ingen beklagelse. Jeg er i dag bredt accepteret i det portugisiske samfund fordi jeg er dybt meddelagtig, delagtig med menneskerne.

Meddelagtig, på hvilken måde?

Meddelagtig i den forstand, at jeg forstår dem, er en del af dem. Gennem en slags mimicry, kunne man sige.

De føler Dem accepteret mere gennem den menneskelige og meddelagtige side frem for de ideer, De giver udtryk for?

I højere grad end gennem mine ideer, eller bøgernes handling. Der er mange mennesker som næsten ikke læser mig – eller som slet ikke læser mig – men som er en del af mig, og jeg en del af dem. Uden tvivl. I den forstand bliver der et tomrum, når jeg dør, for meddelagtigheden hører op. Og den har vi brug for. Folk ved, at intet ondt hænder dem, som er levende og stadig sammensvorne.

De sagde: "Når jeg dør" ...

Ja.

En sætning, en tanke, der ofte slår Dem...

Selvfølgelig.

... Ofte?

Nej, ikke ofte, på ingen måde. For resten kan man se det på mig. Nej nej. Men det er en kendsgerning. Jeg plejer at sige: som alle andre er døde før mig... Vi tænker alle sådan: alle er døde, og alle dør, men det er ikke ensbetydende med, at en eller anden ikke kan være udødelig.

Spekulerer De over det, den fysiske udødelighed?

Det spekulerer vi alle over. Ellers kan vi ikke leve. Man skal kunne tænke den tanke, at det kunne jo være, for en gangs skyld. Og vi udvikler os i den retning, i det mindste i retning af en tilnærmelsesvis udødelighed.

Det er en god idé for en roman.

Ja, den er allerede blevet brugt.

Nogle hævder, at det ville være temmelig kedsommeligt, den fysiske udødelighed.

Ikke jeg.

I det mindst trættende.

Næ, mennesket bliver ikke træt af at leve. Og man kan konstatere, at det er lettere at dø som ung end som gammel. Der er en bog af en fransk forfatter, jeg husker ikke lige navnet, hvor sønnen til en fin gammel herre, en læge, prøver på dødslejet at fortælle ham, at for et gammelt menneske som har levet længe er det naturligt at dø, at han ikke skal være ked af at dø. Og faderen svarer: "Dér har du uret, netop fordi jeg har levet længe og ved, hvad det betyder at leve, er jeg ked af at dø." Hvor vi derimod ofte ser men hvilken sindsro de unge udfordrer døden. Ellers ville de ikke gå i krig. På sin vis betragter de unge livet som ubetydelig.

De gamle tillægger livet større betydning end de unge?

Det tror jeg. I det mindste har de vænnet sig til livet, hvilket er en måde at tillægge det værdi.

Hvilket øjeblik, hvilken fragment eller lyspunkt i Deres lange liv kommer De oftere i tanken om, når De mener at livet er værd at leve?

Jeg synes at den er exceptionel, vores evne til at elske – det skrev jeg fornyelig til Eugénio de Andrade, som er meget syg. Jeg skrev, at det vigtigste er at kunne elske et eller andet. At være i stand til at elske en person eller en ting i livet. At være i stand til at lægge alle sine kræfter i det, alle sine talenter, som i sidste ende udgør vore evne til at leve.

Mennesker eller skriften, hvilket har været hovedgenstand for Deres kærlighed?

Det har været skriften og mennesker. Mennesker er det stof, min skrift består af. Havde jeg ikke haft papir at skrive på og blæk at skrive med ville jeg nok savne det mindre end de mennesker jeg gerne ville tale med og iagttage. At se dem passere. Det er for mig det vigtigste.

Er det nok for Dem, at se dem passere?

Ja, for i bund og grund er jeg noget af en eneboer. Jeg er ikke særlig socialt anlagt, især fordi tiden er så knap. Jeg er eneboer i den forstand, at jeg har nok i mig selv til at skabe en verden. Men samtidig har jeg brug for verden omkring mig.

På dansk ved Jorge Braga,
ved Forlaget Ørby's udgivelse af "De Blanke Felter" i 2014.

¹ *The lunatic girl*, titlen på det billede af Kokoschka, som jeg i sin tid selv har valgt til omslaget

² **Ghostwriter** er den engelske betegnelse for en, der skriver bøger, taler eller artikler for andre uden at få sit navn nævnt. Ordet er på linje med *bladneger* om en journalist hvis navn ikke nævnes i avisen.

³ effektivitet

⁴ Terra incógnita

⁵ Teixeira de Pascoaes, førende portugisiske digter i 40'erne

http://pt.wikipedia.org/wiki/Teixeira_de_Pascoaes

⁶ Mundo fechado – *Lukket verden* . Agustinas debutbog fra 1948 indsendt til en litteraturkonkurrence..

⁷ i en anden litteraturkonkurrence

⁸ O's Historie, Pauline Réage, alias Dominique Aury